

XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yurtluk-Ocaklık Sistemi: Çıldır Beylerbeyliği Örneği*

Mehmet KAZDAL **

Atıf/Cite as: Kazdal, Mehmet. "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yurtluk-Ocaklık Sistemi: Çıldır Beylerbeyliği Örneği". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2022), 308-324.

Öz: Osmanlı Devleti'nin idari uygulamaları arasında bulunan özel yönetim biçimlerinden birisi yurtluk-ocaklık sistemidir. Bu sistemde idareci olan kimse hayatta olduğu sürece görevde kalabilirdi. Vefat ettiği veya görevden alındığı durumda ise aile içinden başka birisi kendisinden sonra idareci olurdu. Sistemin uygulandığı eyaletlerden biri olan Çıldır Eyaleti'ni XVIII. yüzyılın ilk yarısında idare eden İshak Paşa, idareciliği esnasında merkezi hükümetle yaşadığı bir takım problemlere rağmen iktidarını korumasını bilmiştir. Bu durumun sebebi, hem İshak Paşa'nın kabiliyetli bir idareci oluşu hem de yurtluk-ocaklık sistemi gereği aile içinden yerine atanacak onun kadar karizmatik bir idarecinin bulunamamasıdır. Makalemiz İshak Paşa'nın merkezî hükümetle yaşadığı problemleri konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Osmanlı Devleti, Yurtluk-Ocaklık Sistemi, Çıldır Beylerbeyliği, İshak Paşa

Yurtluk-Ocaklık System in the First Half of the 18th Century:The Example of the Çıldır Governorship

Abstract: Yurtluk-Ocaklık system is one of the special administration forms that is among Ottomans' administration practices. In this system, the governor remains in office as long as he is alive. When he dies or dismissed, a person in his family becomes the governor after him. The Çıldır Governorship is one of the governorships where this system is implemented. Ishak Pasha who governed the Çıldır Governorship in the first half of the 18. century, managed to maintain his power though he had some problems with the central government during his

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. İsmail Altun ve Prof. Dr. Nebi Gümüş danışmanlığında Mehmet Kazdal tarafından hazırlanan "Vezir İshak Paşa'nın Çıldır Beylerbeyliği (1695-1748)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğretim Görevlisi Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Artvin, Türkiye, mehmetkazdal@artvin.edu.tr,
ORCID: www.orcid.org/0000-0002-9508-5283

period. One of the reasons for this case is Ishak Pasha was a capable leader. Another reason is not having such a charismatic leader as him in his family. In this article, the problems that Ishak Pasha had with the central government during his period of the Çıldır Governorship will be examined.

Keywords: Islamic History, Ottoman State, Yurtluk-Ocaklık System, Province of Çıldır, Ishak Pasha.

نظام يورتلق-اوجاقلق في النصف الأول من القرن الثامن عشر: مقاطعة چلدیر نمو نجا

المخلص: أحد أشكال حكومة الإمبراطورية العثمانية هو نظام . يورتلق-اوجاقلق في هذا النظام ، يبقى الحاكم في منصبه طالما هو على قيد الحياة. عند وفاته أو فصله ، يصبح أحد أفراد عائلته هو الحاكم من بعده. ولاية جيلدير هي إحدى الولايات التي يتم فيها تطبيق هذا النظام. تمكن إسحاق باشا ، الذي حكم ولاية جيلدير في النصف الأول من القرن الثامن عشر ، من الحفاظ على سلطته على الرغم من أنه واجه بعض المشاكل مع الحكومة المركزية خلال فترة حكمه. ومن أسباب هذه القضية أن إسحاق باشا كان قائدا مقتدرا. سبب آخر هو عدم وجود مثل هذا القائد الكاريزمي مثله في عائلته. ، سيتم في هذا المقال فحص المشاكل التي واجهها إسحاق باشا مع الحكومة المركزية خلال فترة حكمه في جيلدير.

كلمات مفتاحية: تاريخ الإسلام، الدولة العثمانية ، نظام يورتلق-اوجاقلق. مقاطعة چلدیر ، اسحق باشا

GİRİŞ

Osmanlı Devleti yönetimi altında bulunan bölgeleri, mali olarak kendi kendini idare edebilmelerini hedefleyerek eyalet ve sancak gibi farklı idarî birimlere ayırmıştı.¹ Bu idari birimlerin bir kısmı sıkı merkezi yönetim ile yönetilirken diğer bir kısmı ise bölgesel özellikler dikkate alınarak adem-i merkezîyetçi özellikleri içinde barındıran esnek ve farklı idare tarzları ile yönetilmiştir.² Bu esnek idare tarzlarından birisi daha önce Moğollar, İlhanlılar ve Selçuklular tarafından da uygulanan yurtluk-ocaklık sistemidir.³

Yurtluk-ocaklık, bir yerin gelirinin birine tevcih edilmesi anlamında kullanılan bir kavramdır. Yurtluk-ocaklık sisteminde idareci olan kimse hayatta olduğu sürece görevde kalabilirdi. Vefat ettiğinde veya görevden alındığında ise aile içerisinde

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. İsmail ALTUN ve Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ danışmanlığında Mehmet KAZDAL tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Yücel Özkaya, 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı, 3. baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, 24.

² Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 10 (10), Şubat 1999, 119; Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", Belleten, XXXVIII (152), Ekim 1974, 670.

³ Mehmet Boztepe, "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren 'Merkezîyetçilik' Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (36), Haziran 2013, 6; Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", 119; Orhan Kılıç, "Ocaklık", TDV İslâm Ansiklopedisi, DİB Yayınları, İstanbul 2007, XXXIII, 317-18; Ocaklık deyimi hakkında yapılan farklı tariflerin için bkz. Nejat Göyünç, "Ocaklık Deyimi Hakkında", XI. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, III, Ankara 1990, 873-77.

birisi kendisinden sonra idareci olabilirdi.⁴ Kanunî Sultan Süleyman döneminde yayınlanan ve bir bölümünde Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatının tasvirinin yapıldığı Kanunname-i Hümayun'da yurtluk-ocaklık yönetim biçimi şu şekilde tarif edilmiştir:

“Ve bir bahşi dahi ocaklık dur ki, hîn-i fetihde ba'zı ümerâya hizmet ve itâ'atleri mukâbelesinde ber-vech-i te'bîd arpalık ve sancak hâssı tarikıyla tevcih olunmuşdur. Erbâb-ı divân ve kanun ıstılâhında bu makûlelere yurdluk ve ocaklık derler. Sancak i'tibâr olunur ve sâir ümerâ gibi tabl'u 'alem sahibleridir. Selâtin-i selefden ellerinde olan temessükâtları mûcibince cidden bunlar azl ü nasb kabul eylemezler. Ammâ elviye-i sâire gibi kurâ ve mezârî'inin mahsulâtı tahrîr olunmuştur. İçlerinde ze'amet ve tîmâr vardır. Sefer-i hümayûn vâki' oldukça, zu'amâ ve erbâb-ı tîmarı alaybeğleri ile kendüleri ma'an sâir sancak-beğleri gibi kangı eyâlete tâbî'iler ise, beğlerbeğleriyle ma'an konub ve göçüb, sefer hizmetin edâ edegelmişlerdir. Ve bunlardan birisi fevt olsa yâhud edâ-i hizmet eylese, yurdı ve ocağı olmağla, sancağı ve ocağı, evlâdına ve akrabasına verilir; hâricden kimesneye verilügelmemişdir. Meğerki evlâd ü akrabası münkariz ola, ol zaman da sancak tasarruf eylemiş bir umûr-dîde kimesneye verilir. Amma yurdluk ve ocaklık i'tibârı olmaz, belki sâir elviye gibi tasarruf olunur.”⁵

Kanunname-i Hümayun'da yurtluk-ocaklık sancaklar hakkında yapılan bu tespitlerden; Yurtluk-ocaklık sancaklar fetih sırasında itaat eden ve hizmeti görülen mahalli beylere veya ümerâya tevcih edilmiştir. Yurtluk-ocaklık sancaklarda, sancakbeyliği belli bir ailenin elindeydi. Beyler öldüklerinde veya hizmette kusurları görüldüğünde, beylerbeyinin teklifiyle sancak idaresi evlat veya akrabalarına verilir, aile dışından kimseye tevcih yapılmazdı.

Yurtluk-ocaklık şeklinde yönetilen sancaklar daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan Diyarbekir, Van, Kars, Çıldır ile Şam, Rakka, Bağdat, Basra, Adana, Kuzey Afrika'daki Tunus ve Irak'ın kuzeyinde bulunan Şehrizar eyaletlerinde uygulandığı bilinmektedir. Bu eyaletlere bağlı ocaklık şeklinde idare edilen sancakların sayısı zaman zaman farklılıklar göstermiştir. Örneğin, Kanunî döneminde Diyarbekir, Çıldır, Van ve Bağdat eyaletlerinde toplam yirmi iki ocaklık sancak varken 1673-1740 yıllarında ise yetmiş civarında ocaklık sancak bulunduğu kaynaklarda tespit edilmektedir. Yurtluk-ocaklık sancaklar Van, Çıldır, Erzurum, Bağdat ve Diyarbekir eyaletlerinde diğer bölgelere göre daha fazladır. Bunun en önemli sebebi uzun süre devam eden Osmanlı-Safevî savaşlarından dolayı Osmanlı

⁴ Fatma Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, 904.

⁵ Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (4.Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri), Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, 476-77.

Devleti, bu durumu dikkate alarak bölgede ocaklık sancaklar kurmuş ve idarelerini bölgedeki mahallî beylere vererek devlete sadakatle hizmetlerini sağlamak istemiştir.⁶

Yukarıda yurtluk-ocaklık olarak yönetildiği ifade edilen idari birimlerden Çıldır Eyaleti, III. Murad döneminde Safevîlerle yapılan savaşlar esnasında fethedilen topraklarda 22 Cemâziyelevvel 987/17 Temmuz 1579 tarihinde yurtluk-ocaklık kurulmuştur.⁷ Daha önce bölgeyi yöneten atabey ailesinden Menûcihr, kardeşi Kvarkvare ile ortaklaşa tasarruf etmek üzere 900.000 akçelik hasarla yurtluk-ocaklık ve mülkiyet şekline getirilen Çıldır eyaletinin ilk beylerbeyi olarak atanmıştır.⁸

Yurtluk-ocaklık olarak teşkil edilen Çıldır Eyaleti'nin bu statüsünün daha sonra da devam ettiği dönem müelliflerinin eserlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin dönem müelliflerinden Ayn Ali'nin vermiş olduğu listeye göre, XVII. yüzyılın başlarında Çıldır Eyaleti'nin dördü yurtluk ve ocaklık statüsünde olmak üzere on beş sancağı vardı.⁹ Sefer Paşa'nın Çıldır beylerbeyi olduğu 1631 yılında, Koçi Bey tarafından hazırlanıp padişah IV. Murad'a sunulan risaleye göre ise on üç sancaktan oluşan Çıldır Eyaleti'nin ocaklık olan sancakları, Pertekrek, Livâne, Nısf-ı Livâne, Şavşat, Çıldır idi.¹⁰ XVII. yüzyılın ikinci yarısında Katib Çelebi tarafından yazılan *Cihannüma* adlı eserde Çıldır Eyaleti'ne bağlı yirmi sancak kaydetmiştir. Bu sancakların on yedisi ocaklık olarak idare edilmektedir.¹¹ 1682-1702 yılları arasında sancak sayısı artarak 22'ye ulaşmıştır. Bu sancakların, on beşi ocaklık şeklinde tasarruf edilmekteydi.¹² Araştırmamıza konu olan XVIII. yüzyılda Çıldır Eyaleti'nin bütün sancaklarıyla birlikte yurtluk-ocaklık şeklinde idare edildiği arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.¹³

Çalışmamız bir nevi özerk yapılar olarak tanımlayabileceğimiz yurtluk –ocaklık şeklinde idare edilen Çıldır Eyaleti'ni XVIII. yüzyılın ilk yarısında yöneten Vezir İshak Paşa'nın merkezi hükümetle yaşadığı siyasi krizleri konu edinmektedir. Konunun bu

⁶ Kılıç, "Ocaklık", XXXIII/317-318.

⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, 146-48; Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırmaları Merkezi, Ankara 2006, 41; Emecen, "Çıldır", VIII/300-301; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978), 176.

⁸ Emecen, "Çıldır", VIII/300.

⁹ Ayn Ali Efendi, *Kavânîni-î Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divân* (İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Gazetehânesi, 1280), 27-28, 58-59.

¹⁰ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (Haz. Zuhuri Danuşman), Devlet Kitapları, Ankara 1972, 122.

¹¹ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1145, 408; Kâtib Çelebi eserine almış olduğu sancak listelerini Ayn Ali ve Nişancı Celâlzâde'den aldığını belirtmektedir bkz. Kâtib Çelebi, 411; Fahameddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, 9.

¹² Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihâtı* (Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997), 66; Mehmet Kazdal, *Vezir İshak Paşa'nın Çıldır Beylerbeyliği (1695-1748)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022), 66-69.

¹³ BOA. KK.d. 523/64-72 (4 C 1134/22 Mart 1722). ;BOA. A.İRSK.d. 1572/23-27 (14 C 1150/9 Ekim 1737).

şekilde sınırlandırılmasının nedeni mezkûr dönemde İshak Paşa'nın merkezi yönetimle ilişkilerinin tamamını bir makalede incelemenin zor oluşudur.¹⁴ Çalışmanın ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki farklı tasniflerde bulunan arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Kaynaklarımız arşiv belgeleriyle sınırlı olmayıp çalışma konusunu ilgilendiren dönem vakanüvisleri tarafından telif edilen kroniklerden ve daha sonraki dönemlerde yazılmış kitap, tez ve makalelerden de faydalanılmıştır.

1. Limni Adasında Zorunlu İskâna Tabi Tutulması

6 Rebûlevvel 1107 /15 Ekim 1695'te amcası Salih Paşa'nın yerine Çıldır Eyaleti'ne beylerbeyi olarak atanan İshak Paşa¹⁵ bu göreve atanmadan önce aynı eyaletin bir sancağı olan Oltu'da sancakbeyi olarak görev yapmaktaydı.¹⁶ İshak Paşa, daha önce Çıldır Beylerbeyliği yapmış olan Arslan Mehmed Paşa'nın (1663-1680) torunu, Yusuf Paşa'nın (1680-1690) ise oğludur. İshak Paşa yarım asra yakın, söz konusu coğrafyada Osmanlı siyasetini yürüten politik aktörlerden biri olmuştur. Bu süreçte merkezi yönetim ile ilişkileri genel olarak olumlu seyretmişse de bazı dönemler bu sürecin sancılı olduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Siyasi kriz olarak niteleyebileceğimiz olaylar zincirinin ilki 1713 yılında başlayıp sekiz yıla yakın bir süre devam etmiştir. Bu süreçte merkezi hükümet ile İshak Paşa arasında gerginlikler oluşmuş ve İshak Paşa Çıldır beylerbeyliğinden azledilerek hakkında kesin bir karar verilene kadar Limni Adası'nda zorunlu ikamete gönderilmiştir.

Yukarıda zikredilen olaylar zincirinin ilki şu şekilde gerçekleşmiştir. Karlofça müzakereleri esnasında Rusya'yı Osmanlı Devleti karşısında avantajlı duruma geçiren husus Azak Kalesi'nin Ruslar tarafından işgal edilmiş olmasıydı. Bu avantajı kullanan Ruslar 1700 yılında Karlofça Antlaşmasının devamı niteliğinde imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Azak Kalesi'ni hukuki olarak da ele geçirmişlerdi. 1696-1711 arasında Azak bölgesini elinde bulunduran Ruslar, bu süreçte Azak Denizi'ni aşarak önce Karadeniz'i ardından da daha ötesini ele geçirmek amacıyla 250 gemilik ilk ciddi donanmalarını oluşturmuşlardı. Ancak 1711'de Baltacı Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetlerinin kazandığı Prut Zaferi'nden sonra Azak'taki Rus donanması imha edilmiş ve Azak Kalesi tekrar ele geçirilmişti. Fiili bu durum 1713 Edirne Antlaşması'yla hukuki olarak kayıt altına alınmış ve Azak bölgesi tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.¹⁷ Bu süreçten sonra Azak Kalesi'nin tamir ve tahkim süreci başlamıştır. Bu süreçte farklı eyalet ve sancaklardan askerler bölgenin

¹⁴ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Mehmet Kazdal, *Vezer İshak Paşa'nın Çıldır Beylerbeyliği (1695-1748)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022).

¹⁵ BOA. MAD.d. 18551/17, (6 RA 1107/15 Ekim 1695).

¹⁶ BOA.A{DVNS.MHM.d.,106/1260(10 RA 1107/18 Kasım 1695); BOA.A{DVNS.MHM.d., 106/1261(10 RA 1107/18 Kasım 1695).

¹⁷ Mustafa L. Bilge, "Azak", TDV İslâm Ansiklopedisi, DİB Yayınları, İstanbul 1991, IV, 300-301.

güvenliğini sağlamak, tahkim ve imar faaliyetlerine destek olma amacıyla Azak bölgesine görevlendirilmişlerdir.

Bu tarihlerde Çıldır Beylerbeyi olan İshak Paşa, Azak Kalesi'ni koruma maksadıyla Çıldır Eyaleti'nden asker sevk edileceğine dair kendisine gelen bir emir olmamasına rağmen böyle bir görevlendirme varmış da bunu kendisi engellemiş gibi sahte bir buyruldu düzenlemiştir. Bu buyrulduya göre İshak Paşa, Çıldır Eyaleti'nin bulunduğu coğrafyanın stratejik bir konumda olduğunu ve buradan Azak bölgesine asker göndermenin güvenlik zafiyeti oluşturacağını belirterek payitahtı ikna ettiğini iddia ediyordu. Ayrıca bu ikna sürecinde birtakım paralar harcadığını ve neticede Çıldır Eyaleti askerlerinin Azak Kalesi muhafazasından muaf tutulduğunu belirtiyordu. Hazırladığı bu sahte belgeyle Azak muhafazasından muaf tutmak için harcadığı parayı Çıldır eyaleti halkından, Oltu ve Ardahan-ı Küçük sancaklarından tahsil etmiştir. Bununla da yetinmeyen İshak Paşa'nın hakkında şikâyetle bulunmak üzere İstanbul'a gitmekte olan Ardahan-ı Küçük Sancağı sâbık beyinin varislerini ve aynı sancağın alaybeyi Ömer'in mal ve eşyalarına da el koymuştu. Bunun üzerine merkezi hükümet İshak Paşa'nın, hakkındaki iddiaların açıklığa kavuşturulması maksadıyla İstanbul'a getirtilmesini istemiştir.¹⁸

14 Mayıs 1715 tarihli Boğaz kadılarına ve dizdarlarına yazılan bir belgeden İshak Paşa'nın yargılama neticesinde suçlu bulunduğu bu sebeple görevinden azledildiği ve bir süre Limni Adası'nda hapsedildiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Lakin 6 Ekim 1717 tarihli İshak Paşa'ya yazılan başka bir arşiv kaydı ise söz konusu azil sürecinin iki yıla yakın sürdüğü ardından tekrar Çıldır Beylerbeyi olarak atandığını göstermektedir.²⁰ Mezkûr azil sürecinde Çıldır beylerbeyi olarak İshak Paşa ile aralarında aile içi bir iktidar mücadelesi olan amcasının oğlu Arslan Mehmed Paşa görev yapmıştır.²¹

Burada bahsi geçen iktidar mücadelesinin altında yatan esas sebep yurtluk-ocaklık sisteminde beylerbeyi veya sancakbeyi olmanın bey ailesine mensup olmaktan geçtiğidir. Her ne kadar kimin bey olacağına merkezi hükümet karar verse de ocaklık aileye mensup kişiler bey olmanın kendilerinin hakkı olduğunu düşünmekteydiler. Bu durum ister istemez bir çekişmeye neden olmaktadır.

¹⁸ BOA. C.DH. 104/5196 (20 Ş 1126/31 Ağustos 1714); BOA. A{DVNS. MHM.d, 120/835 (20 Ş 1126/31 Ağustos 1714).

¹⁹ BOA. A{DVNS. MHM.d., 57/13 (10 CE 1127/14 Mayıs 1715).

²⁰ BOA. A{DVNS. MHM.d, 126/733 (29 L 1129/6 Ekim 1717).

²¹ Sulhan Saba Orbeliani vd., Osmanlı ve Avrupa Topraklarında Beş Gürcü Seyyah ve Seyahatnameleri (XVIII. ve XIX. Yüzyıl), (Ed. Nebi Gümüş, Çev. Harun Çimke), Selenge Yayınları, İstanbul 2021, 88.

2. Açıkbâş Bölgesi Kraliçesi ile Yaşanan Davalaşma Neticesinde Görevden Alınması ve Göreve İade Edilmesi

İshak Paşa ile merkezi hükümet arasında yaşanan siyasi krizlerin ikincisi ise müteveffa Açıkbâş Meliki Giorgi'nin zevcesi Dodopal arasında yaşanan davalaşma dolayısıyla yaşandı. 1722 yılının mayıs ayında payitahta giden Dodopal, eşinden kalan mallarına Açıkbâş bölgesi derebeyleri tarafından el konulduğunu problemi çözmesi için görevlendirilen İshak Paşa'nın ise derebeylerden aldığı malları kendisine iade etmediğini iddia ediyordu. Devlet-i 'Aliyye söz konusu iddianın çözümü için Erzurum Valisi İbrahim Paşa'yı görevlendirdi. İbrahim Paşa'ya bu vazifesini yaparken mübaşir sıfatıyla "dergâh-ı muallâ kapıcıbaşlarından Dayızâde Mustafa" yardım edecekti. Bunun yanı sıra İshak Paşa'dan da Erzurum'a giderek problemin çözülmesi için görevlendirilen kimselere yardımcı olması istendi.²²

Eyaletin merkezi Ahıska'dan Erzurum'a gelen İshak Paşa, dava konusu durum açıklığa kavuşmadan mübaşir Dayızâde Mustafa tarafından hapsedildi. Erzurum Valisi İbrahim Paşa'ya gönderilen yazıda ise davanın adilâne yürütülmesi ve bu nedenle davalıların beraber dinlenmesi isteniyordu. Eğer iddia edilen hususlarla ilgili İshak Paşa'nın haklı olduğu ortaya çıkarsa Dodopal'ın tekrar İstanbul'a gelmesine izin verilmemesi emredilmekteydi.²³ Erzurum'da süren yargılamadan bir sonuç çıkmadığı anlaşılınca payitahttan yazılan başka hükümde davanın Erzurum'da çözülmesinin mümkün olmadığı, bu sebeple ikisinin şahitleriyle beraber İstanbul'a gönderilmesi istendi.²⁴ İstanbul'da devam edecek dava için Erzurum'dan hareket etmeden önce mübaşir Dayızâde Mustafa'ya gönderilen başka bir yazıda şahitlerinde getirilmesi ve vazifesini yaparken emirlere uygun hareket edilmesi istenmekteydi. Mezkûr kişilerin İstanbul'a giderken yol güvenliğinin sağlanması amacıyla yol üzerinde bulunan kadılara ve diğer devlet erkânına emirler gönderilerek işin ehemmiyeti konusunda bu kimseler bilgilendirildi.²⁵ Ayrıca bu vesileyle Erzurum valisi Vezir İbrahim Paşa'dan, İshak Paşa'nın Gürcü prenslerinden almış olduğu cizyeden zimmetinde bulunan otuz beş kese akçenin de İshak Paşa'dan tahsil edilip Dayızâde Mustafa aracılığıyla payitahta ulaştırılması istendi.²⁶

Yaşanan hadiseler İshak Paşa'nın tekrar görevden alınmasına neden oldu. Bu süreçte Çıldır Eyaleti'nin ocaklık statüsü kaldırılarak İshak Paşa'nın yerine daha önce Trablusşam Valisi olarak görev yapmış bulunan Şehsuvarzâde Mehmed Paşa Çıldır Beylerbeyi olarak atandı. Şehsuvarzâde Mehmed Paşa'ya gönderilen yazıda, İran

²² BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1065 (20 B 1134/6 Mayıs 1722).

²³ BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1221 (29 L 1134/12 Ağustos 1722).

²⁴ BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1269 (10 Z 1134/21 Eylül 1722).

²⁵ BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1271,72,74 (20 Z 1134/1 Ekim 1722).

²⁶ BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1276 (20 Z 1134/1 Ekim 1722); BOA.C.ML. 346/14266 (29 Z 1134/10 Ekim 1722).

Devleti'nde yaşanan iktidar değişikliğinden faydalanmak isteyen²⁷ Moskof Çarı'nın Dağıstan üzerine saldıracığının haber alındığı, Çıldır Eyaleti'nin stratejik bir konumda bulunmasından dolayı bir an önce görev yerine gidip bölgenin güvenliğini sağlaması istendi.²⁸ Ayrıca davalıları İstanbul'a götürmesi emredilen Dayızade Mustafa'ya, Rus Devleti ile Dağıstan emirleri arasında savaş çıkacağıının haber alınması üzerine, Dağıstan sınırına yakın bir yerde bulunan Çıldır Eyaleti'nin güvenliğini sağlamak için yola çıkan yeni Çıldır valisi Şehsuvarzâde Mehmed Paşa'nın görev yerine ulaşmasını beklemesi gerektiği belirtiliyordu. Yeni beylerbeyi görev yerine ulaştıktan sonra İshak Paşa ile Dodopal'ı İstanbul'a getirmesi emrediliyordu.²⁹ Çıldır Eyaleti dâhilinde bulunan kadılar, bahsi geçen idareci değişiminden haberdar edildi.³⁰

Lakin İran Devleti'nde yaşanan iktidar değişikliği ve ardından Kafkasya bölgesinde başlaması muhtemel yeni çatışmalar³¹ Osmanlı Devleti'ni, Çıldır Eyaleti idaresinin değişimiyle ilgili almış olduğu kararını yeniden gözden geçirmeye sevk etti. Osmanlı Devleti'ni İshak Paşa ile ilgili kararını gözden geçirmeye sevk eden başlıca amilin, yaklaşan krizi yönetebilecek tecrübeye sahip ve bölgeyi tanıyan birinden istifade etmenin daha gerçekçi olacağı düşüncesi olmalıdır. Bu düşüncenin izlerini konusu İshak Paşa olan arşivdeki hüküm kayıtlarından görebilmekteyiz. Örneğin; İshak Paşa'yı İstanbul'a getirmekle görevli Dayızade Mustafa'ya gönderilen bir hükümde bu yumuşamanın izleri müşahede edilmektedir. Söz konusu hükümde öncelikle daha önce İshak Paşa ile davalısı Açıkbaş Meliki'nin eşi Dodopal'ı İstanbul'a getirmekle görevlendirildiği hatırlatılıyordu. Lakin Kafkasya bölgesinde yaşanan hadiseler bu kararın yeniden gözden geçirilmesini gerektirebileceği belirtiliyordu. Bu sebeple Kafkasya bölgesinde yaşanan hadiseleri takip etmek ve gerektiğinde müdahalede bulunmak üzere serdar tayin edilen Erzurum Valisi Vezir İbrahim Paşa, bölgeyi yakından tanıyan İshak Paşa'yı yanında alıkoyup tecrübesinden yararlanmayı isterse, izin vermedikçe İshak Paşa'yı İstanbul'a getirmemesi Dayızade Mustafa'dan isteniliyordu.³²

Erzurum Valisi İbrahim Paşa'nın tecrübesinden istifade etmek amacıyla hakkında olumlu görüş belirtmesinden sonra İshak Paşa, hem Çıldır Eyaleti'ni yurtluk ocaklık şeklinde tasarruf etmek üzere yeniden beylerbeyi olarak atandı hem

²⁷ Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi", *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 2 (2017), 119.

²⁸ BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1291 (20 Z 1134/1 Ekim 1722).

²⁹ BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1292 (10 Z 1134/1 Ekim 1722).

³⁰ BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1283 (20 Z 1134/1 Ekim 1722).

³¹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz Kazdal, *Vezir İshak Paşa'nın Çıldır Beylerbeyliği (1695-1748)*, 148-163.

³² BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1344 (10 M 1135/21 Ekim 1722).

de İbrahim Paşa'nın emrine verildi. Şehsuvarzâde Mehmed Paşa ise Karaman Eyaleti beylerbeyliğine atandı.³³

3. Hakkında Sinop Sürgün Kararı Verilmesi

1723 yılında fethedilen ve bu süreçte İshak Paşa 10 yıla yakın İshak Paşa tarafından yönetilen Tiflis 1732 yılında Safevî tahtını ele geçiren Nâdir Şah tarafından 1735 yılında ele geçirilmiştir.³⁴ Bu süreçten sonra Çıldır'a dönen İshak Paşa kendi yerine Çıldır Eyaletini idare eden oğlu Yusuf Paşa'nın beylerbeyi olarak devam etmesini merkezi hükümetten talep etti.³⁵ Talebin kabul edilmesiyle Yusuf Paşa Çıldır Eyaletini yönetmeye devam etti.³⁶ İshak Paşa oğlu Yusuf Paşa'nın 1744 yılında vefatından sonra tekrar Çıldır beylerbeyi olarak görevlendirildi.³⁷ Yeniden atanmasının üzerinden bir yıl gibi bir zaman geçtikten sonra Kasım 1745 tarihli bir yazıdan İshak Paşa'nın yaşlılığı gerekçe gösterilerek payitaht tarafından emekliye ayrıldığı anlaşılmaktadır. Aynı yazıda Çıldır Eyaleti'nde kendisine ait çiftliğinde ikamet etmesine izin verildiği de ayrıca ifade ediliyordu.³⁸ İshak Paşa'nın emekliye sevk edilmesinden sonra yerine Ahmed Paşa beylerbeyi olarak atandı.³⁹ Yeni atanan beylerbeyi daha önce Çıldır Eyaleti'ni yönetmiş Salih Paşa'nın torunu Arslan Mehmed Paşa'nın ise oğludur. Salih Paşa ve Arslan Mehmed Paşa ile İshak Paşa arasında süregelen bir iktidar mücadelesi olduğunu yukarıda belirtmiştik bu durum atamayı bize göre manidar kılmaktadır.

Emekliliği sonrası çiftliğinde ikamet etmeye başlamasının üzerinden bir ay geçmeden merkezi hükümet tarafından İshak Paşa'ya Sinop'a sürgün edildiğine dair bir tebliğ yazısı gönderildi. İshak Paşa'nın Sinop'a sürgün işlemlerini takip etmek üzere mübaşir sıfatıyla "hassa silahşörlerden Mehmed" tayin edildi. İlgili yazıda mübaşir Mehmed'e hitaben İshak Paşa'nın Çıldır eyaletinde bulunduğu yerden bir an önce Sinop'a giderek orada ikamet etmesi ve Sinop'a vardığı haberinin de İstanbul'a bildirmesi emredilmektedir.⁴⁰ Sinop kadısına ve zabıtine aynı tarihte yazılan yazıda ise Çıldır beylerbeyi iken emekliye ayrılan İshak Paşa'nın zorunlu ikamete tabi olmak üzere Sinop'a gönderileceği, Sinop'ta ikamet ettirilerek oradan ayrılmasına kesinlikle müsaade edilmemesi gerektiği ifade edilmektedir.⁴¹ Ayrıca Çıldır Eyaleti'nden

³³ BOA. İE.TCT. 24/2574 (16 M 1135/27 Ekim 1722);BOA. A{DVNS. MHM.d, 130/1358 (20 M 1135/31 Ekim 1722).

³⁴ Hüseyin M. Karamanlı, "Gürcistan", XIV, 315.

³⁵ BOA.C.DH. 95/4707 (21 CE 1148/9 Ekim 1735).

³⁶ Kılıç, 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihâtı, 175.

³⁷ Nodar Asatiani vd., "XVIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar", Gürcistan Tarihi, (Ed. Mariam Lortkipanidze vd.), Palitra L. Yayıncılık, Tiflis 2012, 224.

³⁸ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/220 (29 L 1158/24 Kasım 1745).

³⁹ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/274 (29 L 1158/24 Kasım 1745).

⁴⁰ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/806 (30 ZE 1158/24 Aralık 1745).

⁴¹ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/807 (30 ZE 1158/24 Aralık 1745).

Sinop'a giden yol üzerinde bulunan vezirlere, valilere, kadılara ve diğer Osmanlı bürokratlarına da durum bildirilmişti. Bu kişilere gönderilen hükümlerde İshak Paşa'nın zorunlu ikamete tabi olduğu Sinop'a varıncaya kadar yol üzerinde güvenliğinin sağlanması hususu vurgulanmaktaydı.⁴²

24 Aralık 1745 tarihli başka bir yazı emekliliği sonrası Çıldır'da ikamet etmesine izin verilen İshak Paşa'nın, zorunlu olarak Sinop'ta ikamete tabi olmasının nedenini anlamamız açısından bizlere ipucu vermektedir. Söz konusu yazıda, emekliye sevk sonrası Çıldır Eyaleti'nde ikamet etmesinde bir sorun olmadığı daha önceden beyan edildiği fakat sonraki süreçte burada kalmasının fitne ve karışıklığa sebep olacağından dolayı tayin olunan mübaşirle birlikte Sinop'a gönderilmesi yeni beylerbeyi Ahmed Paşa'dan istenmekteydi.⁴³ Bize göre Osmanlı Devleti İshak Paşa'yı zorunlu ikamete tabi tutmakla öncelikle İran sınırında stratejik bir bölgede bulunan Çıldır Eyaleti'nde karışıklık çıkmasını önlemeyi hedeflemekteydi. Bununla birlikte zorunlu ikamet kararının verilmesinde göz ardı edilmemesi gereken diğer bir amilin Çıldır Eyaleti'ni yöneten yurtluk-ocaklık bey ailesi arasında yarım asra yakın devam eden aile içi iktidar mücadelesinin de payı olduğunu düşünmekteyiz. Bu durum dikkate alındığında İshak Paşa'nın Ahıska'da ikamet etmesinin yeni atanan Ahmed Paşa'nın siyasi ikbali açısından tehlikeli olacağını düşünülmüş olmalıdır.

Osmanlı idarî sisteminde görev yapan beylerbeylerinin halkın veya diğer devlet idarecilerinin şikâyetleri sonrası görevden alındığı, cezalandırıldığı ve "müsâdere usulü" diye bilinen usulle mallarına da devlet tarafından el konulduğu olurdu.⁴⁴ Çıldır Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya, hassa silahşörlerinden Hasan'a ve mübaşir tayin olunan hassa silahşörlerinden İbrahim'e, Ahıska kadısına ve yeniçeri zabıtine gönderilen yazıdan müsâdere usulünün İshak Paşa içinde uygulanmasının istendiğini anlamaktayız. İlgili yazıda Çıldır beylerbeyi iken ahaliye uyguladığı zulüm ve baskıdan dolayı azledilerek tekaüde ayrılan İshak Paşa'nın Sinop'a sürgün edilerek orada ikamete mecbur tutulduğu, beylerbeyliği zamanında sahip olduğu bütün para, mal, eşya ve hayvanlara devlet adına müsâdere edilip bir deftere kaydedilmesi ve sonra da bu defterin İstanbul'a gönderilmesi emredilmekteydi.⁴⁵ Burada dikkatimizi çeken husus İshak Paşa'nın emekliye sevk edildiği ile ilgili ilk yazıda yaşlılığı dolayısıyla emekli edildiğinden bahsedilirken konuyla ilgili yazılar devam ettikçe emekliliğe sevk edilmesine esas teşkil eden konuların da farklılığı göze çarpmaktadır. Bu son yazıdan anlaşılmaktadır ki İshak Paşa'nın emekli edilmesine giden süreç yaşlılığından ziyade bölge halkı ile arasında yaşanan gerginliklerdir. Yaşanan hadiseler Osmanlı Devleti'ni Çıldır Eyaleti idaresiyle ilgili değişiklik

⁴² BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/809 (30 ZE 1158/24 Aralık 1745).

⁴³ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/808 (30 ZE 1158/24 Aralık 1745).

⁴⁴ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", VI, 71-72.

⁴⁵ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/810 (30 ZE 1158/24 Aralık 1745).

yapılması gerektiği düşüncesine sevk etmiş olmalıdır. Fakat ilerde de göreceğimiz üzere bu karar uygulanamamış hatta İshak Paşa'nın ölümü sonrası dahi İshak Paşa neslinden idareciler Çıldır Eyaleti'nde göreve devam etmiştir.

İshak Paşa'nın mallarının müsâderesi ile ilgili kararın ardından gelen yazılarda müsâdere kararının sadece İshak Paşa ile sınırlı olmadığı görevi esnasında beraber çalıştığı en yakın adamlarını da kapsadığını görmekteyiz. Söz konusu kimselerin İshak Paşa'nın damadı ve kethüdası olan Ahıska Kalesi sol kolağası Mehmed Bey ile İshak Paşa'nın oğlu müteveffa Çıldır Beylerbeyi Yusuf Paşa'nın kethüdası Mehmed Bey olduğunu arşiv belgesinden öğrenmekteyiz. Bu kişilerin İshak Paşa ile aynı suçlar gerekçe gösterilerek yakalanmaları ve sahip oldukları bütün mal, para, eşya ve mülklerine devlet adına el konulması istenmekteydi.⁴⁶ Haklarında yakalanmalarına dair ferman çıkarılmış olan bu kimseler eğer firar ederlerse nerede olurlarsa olsunlar yakalanarak *fetâvâ-yı şerife mantuklarınca*⁴⁷ idam cezasını yerine getirmek üzere mübaşir tayin olunan hassa silahşörlerinden İbrahim'e teslim olunmaları emredilmekteydi. İlgili iki yazıdan anlaşılmaktadır ki sürgün kararı verilen İshak Paşa'nın aksine bu iki kimse idam ile cezalandırılmıştı.⁴⁸ İshak Paşa'nın damadı Mehmed ve diğer Mehmed'in haklarındaki verilen idam kararlarını haber alır almaz firar ettiklerini öğrenmekteyiz. Daha sonra bu iki ikisinin aileleri araya girerek eğer affedilirlerse kefalet vereceklerini beyan ettiler. Mezkûr arşiv belgesinde Osmanlı Devleti bu iki kişinin elli bin kuruş kefalet ödemeleri, bundan sonra devlet işlerine karışmamaları ve kendi hallerinde hanelerinde oturmaları şartıyla geçmiş suçlarının affedileceğini ifade etmekteydi.⁴⁹

Sinop'a sürgün kararı verilmesi üzerinden üç ayı aşkın zaman geçmesine rağmen İshak Paşa'nın 80-90 adamıyla Ardanuç kazasındaki evinde vakit geçirdiği payitahta bildirildi. Bu haber üzerine hem İshak Paşa'ya hem de İshak Paşa'yı Sinop'a götürmek üzere mübaşir tayin olunan Mehmed Bey uyarıldı. Mehmed Bey'e hitaben Sinop'a sürgün edilen İshak Paşa'nın emredildiği şekilde acilen sürgün yeri Sinop'a gitmesi ve yerine ulaştırıldığı haberinin de İstanbul'a bildirmesi isteniyordu. Aksi takdirde cezayı hak edeceğinin İshak Paşa'ya bildirilmesi de ayrıca istenmekteydi.⁵⁰ Söz konusu yazının üzerinde *mucibince amel oluna deyu unvanına hatt-ı hümayun keşide*

⁴⁶ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/812 (10 Z 1158/3 Ocak 1746).

⁴⁷ İlgili tamlama, söz konusu kimseler hakkında verilen fetvanın "delalet ettiği mana" gereğince anlamına gelmektedir bkz.Şemseddin Sami, "*Mantûk*", Kâmûs-ı Türkî, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, 1417.

⁴⁸ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/813 (10 Z 1158/3 Ocak 1746).

⁴⁹ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/815 (20 R 1159/12 Mayıs 1746); Kefalet bedeli olan 50 bin kuruşun ordunun ihtiyacı olan zahirenin "*Ağaçbaşı anbarından*" nakli için tahsil edilmesi gerektiğine dair emri ihtiva eden arşiv kaydı için bkz. BOA. D..BŞM.MHF. 39/1 (15 S 1160/26 Şubat 1747).

⁵⁰ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/814 (20 S 1159/14 Mart 1746).

*kılınmıştır*⁵¹ ibaresinin bulunması belirtilen hususların kusursuz yerine getirilmesine dair dikkat çekme amaçlı olduğunu ifade etmeliyiz. Fakat Mayıs 1746 tarihli başka bir hüküm kaydında bu tehditlere rağmen İshak Paşa'nın hâlâ Çıldır Eyaleti'nde ikamete devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu defa yazılan yazının muhatabı İshak Paşa'nın yanı sıra yeni atanan beylerbeyi Ahmed Paşa, Çıldır eyaleti mutasarrıfları, mübaşir sıfatıyla daha önceden tayin olunan Mehmed, Ahıska yeniçeri zabiti ve Ahıska kadısı idi. İlgili kişilere Sinop'a sürgün edilen İshak Paşa'nın bir an önce sürgün yerine gitmesi için kendisine iki defa emir yazılmasına rağmen halen gitmediğinin haber alındığı ifade ediliyordu. Sürgün edildiği mahalle gitmesinin sağlanmadığı takdirde yazının muhatabı olan herkesin cezalandırılacağı tehdidinde bulunuluyordu.⁵²

Haziran ayına gelindiğinde ise İshak Paşa'yı muhatap alarak gönderilen başka bir yazıda ise suçlarının affedildiği ve sürgün cezasının kaldırıldığı beyan ediliyordu. Yazıda Çıldır beylerbeyliğinden azledilip hakkında Sinop'a zorunlu ikamet kararı verilmişken, çıkarılan fermana rağmen emri yerine getirmeyip Ardanuç'taki çiftliğinde vakit geçirdiğinden dolayı idamı hak ettiği halde, Kars canibi seraskeri Hekimoğlu Ali Paşa'nın kefil olması üzerine affedildiği ifade edilmektedir.⁵³ Adı geçen Hekimoğlu Ali Paşa ile İshak Paşa tanışıklıklarının, 1725 yılında gerçekleşen Tebriz'in fethine kadar geriye gittiği ifade edilmektedir. Bu tarihte İshak Paşa hem Tiflis'i hem de Çıldır Eyaleti'ni beraber yönetmektedir. Ekim 1725'ten Şubat 1726'a kadar İshak Paşa'nın Çıldır Eyaleti Ali Paşa'ya tevcih edilmiştir.⁵⁴ Fakat bu verilen vazifenin kâğıt üzerinde kaldığı Ali Paşa'nın bu görevi fiilen kabul etmeyerek, İshak Paşa'ya iadesini sağladığı ifade edilmektedir.⁵⁵ Hekimoğlu Ali Paşa'nın iltiması ile affedilen İshak Paşa'ya suçlarının affedilip sürgün cezasının kaldırılması için üç şartı yerine getirmesi emredilmekteydi. Bunlardan birincisi Kars bölgesinde bulunan ordunun zahire ihtiyacını gidermekti. Diğer şart ise Batum Limanı'ndan Kars'a nakledilmesi gereken zahireyi ücretsiz ulaştırmaktı. Son olarak üç bin askeri teçhiz ederek Kars seraskeri Hekimoğlu Ali Paşa'nın emrine vermektir. Bu şartlar yerine getirilmediği takdirde hakkında daha önceden verilmiş bulunan kararların geçerli

⁵¹ "Ferman ve beratların önemli olanlarında tuğranın üst, sağ veya sol tarafında padişahın hattıyla, "mücebince amel oluna" ve "mücebince amel ve hilâfından hazer oluna" gibi ifadeler, ferman veya beratta yer alan hususların kusursuz yerine getirilmesi istendiği anlamına gelir" bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Hatt-ı Hümayun", TDV İslâm Ansiklopedisi, DİB Yayınları, İstanbul 1997, XVI, 485.

⁵² BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/822 (10 R 1159/2 Mayıs 1746).

⁵³ Mehmet Yılmaz Akbulut, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Siyasi ve Sosyal Örgüsünde Bir Devlet Adamı Biyografisi: Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, 529; BOA. C.DH. 204/10171 (10 C 1159/30 Haziran 1746).

⁵⁴ Mehmet Yılmaz Akbulut, 139.

⁵⁵ Mehmet Yılmaz Akbulut, 299.

olacağı da ayrıca belirtiliyordu.⁵⁶ Çıldır beylerbeyliğinden azledilen Arslan Mehmed Paşa'nın oğlu Ahmed'e ise devletin aldığı kararlar yeni bir vazifeye tayin olununcaya kadar Erzurum'a giderek orada ikamet etmesi emredildi.⁵⁷

İshak Paşa hakkında alınan affedilme kararı ölümüne yakın son kez Çıldır beylerbeyi olarak atanmasını sağladı. Bu durum aynı zamanda dördüncü kez görevden alınmasına rağmen tekrar beşinci kez göreve iadesi anlamına da gelmekteydi. Halka zulüm veya yolsuzluk gibi sebeplerle görevden alınan idarecilerin idam cezalarının sıkça uygulandığı⁵⁸ bir dönemde İshak Paşa'nın bu badireleri atlatabilmesi iyi bir siyasi taktik ustası olduğunu göstermektedir. Bunun yanında göreve tekrar iade olunuşlarında İshak Paşa'ya alternatif onun gibi güçlü birinin bulunamamış olmasının da payı göz ardı edilmemelidir. Ayrıca aile içi iktidar mücadelesinden ilerlemiş yaşına rağmen bir kez daha başarıyla çıkmış olması da İshak Paşa'nın siyasetende güçlü bir figür olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Hakkında af çıkarılıp yeniden Çıldır Eyaleti beylerbeyi olarak atanan İshak Paşa'nın taahhütlerini yerine getirmediğini 3 Ocak 1747 tarihli yazıdan anlamaktayız. İshak Paşa'yı ve taahhütlerini yerine getirip getirmediğini takip etmekle görevli mübaşiri muhatap alan yazıda, taahhüdüne rağmen Kars tarafında bulunan ordunun ihtiyaçlarının karşılanmadığı, askerlerin maaşları için taahhüd ettiği parayı ödemiş olduğundan uyarılıyor ödemediği takdirde şiddetli bir şekilde cezalandırılacağı tehdidinde bulunulmaktaydı.⁵⁹ Bu son yazının üzerinden üç ay geçtikten sonra yazılan başka bir yazıda ise taahhüd ettiği parayı teslim etmesinden dolayı padişahın memnun olduğu bildiriliyordu. Fakat harcamış olduğu bu paradan dolayı Çıldır Eyaleti halkından kesinlikle haksız vergi toplayarak zulmetmesine padişahın rızası olmadığı, verdiği paranın tamamını kendi mal ve mülkünden karşılayarak reayaya zulmetmemesi tembih edilmekteydi.⁶⁰ Yeniden beylerbeyi olduktan sonra yaptığı hizmetlerden dolayı memnun kalındığını başka bir yazıdaki kayıttan anlamaktayız. İlgili yazıda yaptığı hizmetlerden dolayı devletin memnun olduğu bundan dolayı tekrar Çıldır beylerbeyi olarak atandığı ifade edilmekteydi. Ayrıca İran'da yeniden ihtilal olup Nadir Şah'ın öldürüldüğü bu sebeple İran sınırına ve halkına yönelik bir tecavüz olmamasına dikkat edilmesi, bu hususta emre aykırı hareket eden olursa

⁵⁶ “Mucibince şurut-ı mezkure üzere hareket ve eğer bundan böyle hilafına cesaret olunursa kendinin evlad-u iyalinden dahi izaleleri mukarrer olmağla işbu hükm-i hümayunum hilafına ve mugayir hareketden mücanebet ve ihtiraz oluna deyu unvanına hatt-ı hümayun-ı şevket-makrun keşide kılınmıştır.” BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/945 (10 C 1159/30 Haziran 1746).

⁵⁷ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/969 (10 C 1159/30 Haziran 1746).

⁵⁸ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2017.

⁵⁹ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/1372 (20 Z 1159/3 Ocak 1747).

⁶⁰ BOA. A{DVNS. MHM.d, 152/1589 (10 RE 1160/22 Mart 1747).

cezalandırılmaları, durumun takip edilmesi emri altındaki bölgenin kontrol altında tutulması emredilmektedir.⁶¹

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında sıkı bir şekilde uyguladığı merkeziyetçi yapısının yanı sıra merkeziyetçilikten tavizlerin verildiği farklı idari uygulamalara da yer verdiği bilinmektedir. Söz konusu idari uygulamalardan birisi yurtluk ocaklık sistemidir. Bu sistemin uygulandığı idari birimlerden birisi de Çıldır Eyaleti'dir. Adı geçen sistemde görev yapan idareciler aynı aileden gelmekteydi. Çıldır eyaletini yurtluk-ocaklık sistemine göre yöneten aile içerisinde birçok kimse idarecilik yaptıysa da aralarında İshak Paşa ismi ön plana çıkmaktadır. Bu ön plana çıkışın temel nedeni İshak Paşa'nın iradeli kişiliği ve her olumsuz durumu sonuç olarak lehine çevirebilecek karaktere sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra İshak Paşa'nın payitahtla gerilim yaşadığı dönemlerde Kafkasya bölgesinde yaşanan siyasi krizler sonrası gelişen bölgesel hadiseler İshak Paşa'dan vazgeçilemeyeşin başka bir nedeni olmuştur. Zira Osmanlı Devleti yaklaşan krizi yönetebilecek tecrübeye sahip ve bölgeyi tanıyan birinden istifade etmenin daha gerçekçi olacağı düşüncesi olmalıdır. Bu sebeptir ki biri fiili olarak Midilli Adası'na, diğeri ise karar aşamasında kalıp uygulamaya geçmeyen Sinop'a olmak üzere iki kez hakkında sürgün kararı çıkmasına rağmen affedilip tekrar eyaletin beylerbeyi olarak atanmıştır. Ayrıca tekrar göreve iade edilişlerinde İshak Paşa'nın Hekimoğlu Ali Paşa örneğinde olduğu gibi daha önceki şahsi ilişkilerinin gücünden de yararlanmayı bilecek siyasi zekâyâ sahip olmasının da etkisi olmuştur. Bu sebeple İshak Paşa bütün olumsuz durumlara karşı iktidarda kalmayı başarmıştır

⁶¹ BOA. A{DVNS. MHM.d, 153/529 (10 ZE 1160/13 Kasım 1747).

KAYNAKÇA**Arşiv Belgeleri**

BOA. A{DVNS. MHM.d,57/13, 106/1261,120/835,126/733,130/1065, 130/1221 130/1269, 130/1271,130/1276, 130/1283, 130/1291,130/1292, 130/1344, 130/1358, 152/220, 152/274,152/806-815,152/822, 152/945, 152/969, 152/1372,152/1589,153/529.

BOA. A.İRSK.d. 1572/23-27.

BOA. D..BŞM.MHF. 39/1.

BOA. İE.TCT. 24/2574.

BOA. KK.d. 523/64-72.

BOA. MAD.d. 18551/17.

BOA.C.DH. 95/4707, 104/5196, 204/10171.

BOA.C.ML. 346/14266.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Acun, Fatma. "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması". Türkler Ansiklopedisi. ed. Hasan Celal Güzel vd. IX/899-908. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Akbulut, Mehmet Yılmaz. XVIII. Yüzyıl Osmanlı Siyasî ve Sosyal Örgüsünde Bir Devlet Adamı Biyografisi: Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2020.

Akgündüz, Ahmed. Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri (4.Kitap Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri). İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992.

Asatiani, Nodar vd. "XVIII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar". Gürcistan Tarihi. ed. Mariam Lortkipanidze vd. C. III. Tiflis: Palitra L. Yayıncılık, 2012.

Ayn Ali Efendi. Kavânîn-i Âl-i Osmân der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Dîvân. İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Gazetehânesi, 1280.

Başar, Fahameddin. Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Bilge, Mustafa L. "Azak". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. IV/300-301. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

- Boztepe, Mehmet. "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren 'Merkeziyetçilik' Yaklaşımı ve Günümüze Etkileri". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 36 (01 Haziran 2013).
- Çaycıoğlu, Serdar Oğuzhan. "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi". Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 2 (2017), 115-132.
- Emecen, Feridun. "Çıldır Eyaleti". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. VIII/300-301. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.
- Göyünç, Nejat. "Ocaklık Deyimi Hakkında". III/873-877. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- İpşirli, Mehmet. "Beylerbeyi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. VI/69-74. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, VI, 1992.
- Karamanlı, Hüseyin M. "Gürcistan". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. XIV/311-313. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1996.
- Kâtib Çelebi. Cihannümâ. İstanbul, 1145.
- Kazdal, Mehmet. Vezir İshak Paşa'nın Çıldır Beylerbeyliği (1695-1748). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2022.
- Kılıç, Orhan. 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı Eyalet ve Sancak Tevcihatı. Elazığ: Ceren Matbaacılık, 1997.
- Kılıç, Orhan. "Ocaklık". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. XXXIII/317-318. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kılıç, Orhan. "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler". Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 10/10 (01 Şubat 1999), 119-137.
- Koçi Bey. Koçi Bey Risalesi. çev. Zuhuri Danışman. Ankara: Devlet Kitapları, 1972.
- Kunt, İ. Metin. Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1978.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Hatt-ı Hümayun". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. XVI/485-488. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Mumcu, Ahmet. Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2017.

- Orbeliani vd., Sulhan Saba. Osmanlı ve Avrupa Topraklarında Beş Gürcü Seyyah ve Seyahatnameleri (XVIII. ve XIX. Yüzyıl). ed. Nebi Gümüş. çev. Harun Çimke. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Özkaya, Yücel. 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Basım, 2020.
- Pakalın, M.Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. III Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Sami, Şemseddin. Kâmûs-ı Türkî. II Cilt. İstanbul: Kapı Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Saray, Mehmet. Türk-İran İlişkileri. Ankara: Atatürk Araştırmaları Merkezi, 2006.
- Selânikî Mustafa Efendi. Târîh-i Selânikî. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281.
- Toraman, Ömer. Tanzimat'ın Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklarda Uygulanması (1839-1864), (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Yücel, Yaşar. "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler". Belleten XXXVIII/152 (Ekim 1974), 657-708.